OMA MAA

TIETOKIRJA SUOMEN KODEILLE

TOIMITTAJAT:

E. G. PALMÉN
EDV. HJELT
J. A. PALMÉN
J. GUMMERUS
KAARLE KROHN
G. MELANDER
J. JANTTI

II NIDOS

MAALISKUU—HUHTIKUU

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

PORVOOSSA 1908
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN KIRJAPAINOSSA

Suomenkielinen kirjallisuus vuoteen 1640.

Suomenkielinen kirjallisuus käsitettynä sanan varsinaisessa mielessä alkaa vasta uskonpuhdistuksen ajoilta eli siitä saakka, jolloin suomen kieli pääsee kirjallisen viljelyksen alaiseksi ja sillä ilmituodut ajatukset kirjoituksen ja kirjapainon avulla saavat omaa ja vastaista aikaa varten tarkoitetun pysyväisyyden. Se hengellisen elämän suuntautuminen uudelle uralle, minkä historia tuntee uskonpuhdistuksen nimellä, sehän kaikkialla, missä sen aatteet saivat varman jalansijan, suurimmassa määrin virkisti kaikkea henkistä toimintaa, nimenomaan se on pienissä kansoissa ollut kansallisen kirjallisuuden taimitarhana. Ilman tämmöistä tai muuta voimakasta sysäystä niiden heikko alotekyky milloinkaan ei ole pystynyt tositekoiseen työhön varsinaisen kirjallisen elämän luomiseksi keskuuteensa.

Mahdollisuudet olivat kuitenkin jo vanhastaan olemassa. Suomen kansa oli periluonteeltaan runomielistä. Se asui kuin omilla tulillaan mielikuvituksen kultaisissa unelmissa, uskalsipa joskus huimempiinkin haavelentoihin antautua. Sillä oli äännerakenteeltaan sopusointuinen ja elimellisesti kehittynyt rikas, notkea ja kuvikas kieli. Sillä oli ammoisista ajoin jonkunvertainen aineellinen ja henkinen viljelys, joka oli vähitellen sukeutunut omien ja vieraiden sivistysaiheiden ja -ainesten yhteisvaikutuksesta, niiden pitkien vuosisatojen varrella, jotka se oli elänyt muiden jo hieman korkeammalle kehityksen portaalle ehtineiden kansojen rajakkona. Epäilemättä jo ikiammoisina aikoina nämä synnynnäiset edut sytyttivät runousinnon, joka tähänastisen tutkimuksen tuloksista päättäen saattoi olla olemassa kenties jo ennen yhteissuomenkin aikoja. Varmana saatamme joka tapauksessa pitää, että Suomen kansa kaiken aikansa, minkä se täällä on asunut kotoisen niemensä kainalossa ja tuhansien järviensä mannersaaristossa, on sisäisen luonteensa, ulkonaisen luonnon sekä helkkyvän kielensä laulattamana sana- ja sävelsoinnuin siivitellyt mielikuvitelmiaan, iloksi itselleen ja suloksi sukunsa toiveitaan ja tekojaan ihannoinut. Se kasvatti hengestänsä monihaaraisen runouden, joka jo alkuaankin oli imenyt avukseen tehoa ja tuorruketta vieraistakin kansoista, kaikkialta, missä se oli yhdyttänyt hengelleen heimoisia ja herkästi siihen sulautuvia aineksia, mutta parhaan mantonsa se peri omista salatuista voimistaan.

Tätä runouden ylevöimää elämää viettivät Suomen heimot rauhan tai sodan toimissa niillä sijoilla, minne kukin oli asettunut. Elettiin metsän ja veden, iopa pellonkin antimista, rukoiltiin lyyliten ja loitsien riittävää saalista ja satoa, niinpä sotaistakin menestystä, kun heimot keskenään kahakoivat riistavesistä ja pyydyssaloista taikka

kun olivat sotisopaan pukeutuneet samotakseen kosto- ja ryöstöretkille kaukokansojen alueille. Soivat silloin vanhan Väinämön neuvomat virret, oltiinpa otimassa tai otustamassa, taikkapa peltoa penättiin vaivantakaista saalista suomaan.

Kun sitten Ruotsi, joka vasta itse oli pakanuudesta luopunut, sotureineen saapuu taivuttamaan suomalaisetkin Kristuksen terveellisen ikeen alle ja samalla lopettamaan ne hävittävät ryöstöretket, joita täältäpäin niin usein tehtiin sen rannikoille, silloin loppuu Suomen heimoilta omaehtoinen elämä ja niiden on mukautuminen vieraan tuomiin sivistysmuotoihin. Latina, katolisen kirkon yhteinen kieli, tulee uuden jumalanpalveluksen välineeksi ja pääsee valtaan niissä kouluissakin, jotka maahamme vähitellen perustetaan, etupäässä pappien valmistamista varten. Kirkollinenkin johto joutuu alussa ruotsalaisten tai muiden muukalaisten käsiin. Kansan kielelle ei pantu mitään merkitystä; nekin kansan keskuudesta lähteneet miehet, jotka olivat saaneet kasvatuksensa mainituissa oppilaitoksissa — jopa toiset ulkomaidenkin etevimmissä yliopistoissa kirkon kukkuloita varten valmistautuneet —, eivät olleet siihen määrään kansallisen erikoistunteensa elähyttämät, että olisivat oivaltaneet kotoisen kielensä arvon ja sen asuun pukeneet saavuttamansa sivistyksen hedelmät jaettaviksi heidän siitä osattomiksi jääneille veljilleen. Verraten vähänpä olivat muuallakaan maailmassa nähneet niin tapahtuvan. Hallitusta edustivat merentakaiset tulokkaat, ja sen kieleksi, mikäli se kirjallisesti säädöksiään antoi, tuli ensimältä latina, sittemmin ruotsi. Omaa henkistä tuotteliaisuuttaan jatkoi kuitenkin edelleen kansa. Sisimmästä luonteestaan se ei luopunut, joskin ulkokuori jonkun verran muuttui uusissa oloissa. Se lauloi vanhoja runojaan — jos kotona kiellettiin, niin salossa salaa — ja se sepitti yhä uusiakin, hyväkseen käyttäen, jopa omalle kielelleen kääntäenkin niitä moninaisia vaikutelmia ja aiheita, joita yhä vilkastuva yhteys muun maailman kanssa saattoi sen keskuuteen. Mutta näitä sen hengentuotteita, vanhoja tai uusia, kukapa niitä korjasi pärmän (pergamentin) tai paperin talteen! Kuka sivistyksen palvelukseen suostutti! Omia aikojaan ne syntyivät ja kuolivat, jos eivät olleet siksi elinvoimaisia, että henkensä säilyttivät aikaan, joka ymmärsi niiden arvon ja merkityksen. Niinmuodoin on kylläkin luonnollista, joskin kansallistunteelle masentavaa, että se vähä, minkä katolisajan suomalaiset, tyydytelläkseen kirjallista taipumustaan, kynäilivät, kirjoitettiin latinaksi, joka ei ollut ainoastaan kirkon, vaan kaiken korkeamman opin ja sivistyksen varsinaisena valtakielenä. Todistuksia on kuitenkin olemassa suomeksikin suoritetusta kynätyöstä. V. 1492 oli näet piispa *Maunu Niilonpoika* († 1500) määrännyt, että Isämeitä, Marian tervehdys, apostolinen usko sekä synnintunnustus oli kirkoissa luettava kansan

omalla kielellä. Perin pienet ja köyhät olivat niinmuodoin nämä suomalaisen kirjallisuuden esikoisilmiöt ja ovat lisäksi, mikäli nykyjään tiedetään, hävinneet. Yhdessä monien muiden ilmiöiden kanssa niillä vähäpätöisyydestään huolimatta on merkityksensä, koska nekin osaltaan vahvistavat sitä tosiseikkaa, että keskiajan loppupuoli oli suomalaiselle kansallisuudelle entistä edullisempi ja valoisampi. Kalmarinliitto oli omansa höllentämään yhteyttä sisällisten metelien heikontaman emämaan kanssa ja etevien kotimaisten piispain turvin täällä ylläpitämään jonkunlaista kansallista erikoisasemaa. Korkeamman maallisenkin virkamiehistön jäseniä otettiin entistä enemmän kotimaisesta aatelistosta, jonka lukumäärää Eerik Pommerilainen oli melkoisesti lisännyt. Papisto alkoi olla miltei yksinomaan suomalaista, ja vähitellen kaupunkien porvaristokin, joka aikaisemmin, varallisemmalta ja vaikuttavammalta osaltaan, oli enimmäkseen ollut saksalaisperäistä, sekin jo parhaasta päästä näyttää olleen kotoisesta kansasta lähtenyttä. Talonpoikaissääty oli itsetietoisuutensa ja toimintatarmonsa puolesta melkoisesti varttunut, huomatessaan, että senkin osanottoa kysyttiin Ruotsin ja Tanskan keskenään kilpailevien valtiollisten pyyteiden ratkaisussa. Suomen kieli oli suomalaisilla seuduilla kaikkien säätykerrosten yleisenä puhekielenä, joskin virallisissa ja yksityisissä kirjoituksissa latina (joskus alasaksakin) tai ruotsi olivat ainoina vallitsevina, tietysti rahvaankin asioissa, joihin kirjoitustaitoisten henkilöiden myötävaikutusta tarvittiin.

Näissä oloissa tuli uskonpuhdistus ja sen perusaatteesta seuraava ehdoton vaatimus, että jumalansanan julistaminen ja kaikki kirkollinen toimitus oli suoritettava kansan omalla kielellä. Niin oli Suomessakin tapahtuva. Ensimäinen evankelinen saarnamies, *Pietari Särkilahti*, epäilemättä kääntyi suorastaan kansan puoleen sen omalla kielellä. Herätystyötään hän kuitenkin teki ainoastaan suullisesti ja vaipuikin varhaiseen kuolemaan ehtimättä kirjoitetun sanan avulla tukea työtänsä. Mutta muudan teinipoika kuunteli hartaimpien joukossa hänen vapauttavaa sanaansa, ja kun hänen aikansa oli tullut, oli hänestä kasvava uskonpuhdistustyön päättäjä Suomessa ja suomalaisen kirjallisuuden perustaja.

Sen sisällisen äänen kutsumana, joka inhimillisen elämäntehtävän rastitsee ja vaativimpana vaikuttaa, milloin siitä on syntyvä jotakin tosisuurta ja vuosisatoihin salvattavaa, *Mikael Agricola* († 1557) kävi toteuttamaan ihanteita, jotka hänen hengelleen kangastivat: Suomi oli pääsevä täyteen osallisuuteen väärentämättömän, ihmislisäyksistä puhdistetun opin siunauksista ja evankeliumin voitto kaikiksi ajoiksi turvattava yleisen lukutaidon, uskonnollisen kirjallisuuden

Agricolan Uuden Testamentin nimilehti.

ja ennen kaikkea Pyhän raamatun saattamisella Suomen kansan pysyväiseksi omaisuudeksi. Hänen elämänvaiheensa me tunnemme. Hartaalla innolla Agricola jo Wittenbergissä ollessaan kävi käsiksi suureen kutsumukseensa, uskonnollisen totuuden pukemiseen kirjallisuudessa ennen viljelemättömän kielen asuun, ja suoritti sen pontevuudella, joka ei vaikeuksista ja vastuksista tiennyt. 15 vuodessa Agricola suomensi ja julkaisi — pari ensimäistä kansaa, mutta seu-

raavat pääasiallisesti papistoa varten — *aapiskirjan, katkismuksen* (»Alcu-oppi wscoon»), *rukouskirjan, käsikirjan, messun, Kristuksen kärsimyshistorian*, koko *Uuden testamentin* ja *Vanhasta testamentista* runsaan kolmanneksen, joka samalla muodostaa sen tärkeimmät osat. Ja odottamattoman oivallisesti hän tämän työn suoritti. Jos ei ota lukuun oikeinkirjoituksen kömpelyyttä ja horjuvaisuutta, vieraskielisistä esikuvista tarttunutta taipumusta käyttämään suomen kielelle outoja esiliitteitä sekä toisinaan esiytyviä vääriä johto- ja taivutusmuotoja, hänen kielenpartensa — varsinkin siihen nähden, että yritys saattaa verraten viljelemätön kansankieli kirjalliseen asuun oli vasta-alkuinen — osottaa toteuttajansa koulutettua, milteipä nerokasta kieliaistia. Vaikkakin epäilemättä jo keskiaikana monet uskonnollisen tiedännän peruskäsitteisiin ja kirkollisiin käytöksiin kuuluvat nimitykset olivat vakautuneet ja valmiina saatavissa, tavaton määrä uusia sanoja oli kuitenkin luotava niitä monilukuisia lisäkäsitteitä ja -mielteitä varten, jotka raamatun ja uskonnon monipuolinen ja rikas aatevarasto toi suomentajan sanottaviksi. Rohkeastipa tämä kielinero ryhtyikin uusien sanojen luontiin, ja taitavasti hän työnsä hyväksi käytti eri murteiden alalta oppimaansa kansankieltä, joka lapsuudesta asti lienee hänelle ollut kutakuinkin tuttua, siitä huolimatta että kodin kieli saattoi olla ruotsi — lieneehän hänen syntymäpitäjänsä Pernaja silloin niinkuin myöhempinäkin aikoina ollut kaksikielistä. Kuinka paljoa paremmaksi hänen suomensa olisikaan sukeutunut, jos hän kasvantaiällään olisi perehtynyt siihen runouteen, jossa Suomen kansa jo oli kielensä hionut niin puhtaisiin ja jaloihin muotoihin. Hänen kieliaistiaan oli kuitenkin ohjaamassa se humanistinen sivistys, jonka hän etevällä johdolla oli saanut paitsi kotimaan parhaissa kouluissa eräässä aikakauden kuuluisimpia opinsijoja, sivistys, jonka perusteellisuutta vieläkin on todistamassa hänen kirjeissään säilynyt valiohieno latina. Miten arvosteltaneenkin Agricolan suomen kieltä, suoritettu oli joka tapauksessa työ, jonka tulokset olivat yhden miehen aikaansaamiksi hämmästyttävän runsaat: Suomen kansa saatettu protestanttisen sivistyksen osallisuuteen, suomen kieli yhdellä iskulla siirretty kirjallisten kielten piiriin ja perustus laskettu suomalaiselle kirjallisuudelle. Mutta tämän kaiken tekijä on historiassa ikuistettu nimillä »Suomen uskonpuhdistaja» ja »suomalaisen kirjallisuuden isä».

Mitä Agricolan aikalaiset ja läheisimmät seuraajat tälle perustukselle edelleen rakensivat, on seuraavassa esityksessä lyhyesti kerrottava.

Agricolan hiukkaa nuorempi aikalainen ja hänen uskonpuhdistustyönsä täydentäjä oli Turun koulun rehtori, sittemmin Viipurin ja viimein Turun piispa *Paavali Juustinen* eli *Juusten* († 1576). Hänen toimittamansa *Se Pyhä Messu Somen kielen ei*

Pauin Mutta pyhän Euangeliumin ia Christillisen Seuracunnan tauan iälken (1575) ilmaisee jo nimellään uskonpuhdistuksen hengen mukaisempaa kantaa kuin sen vastamainittu edeltäjä; muuten se on jokseenkin yhtäpitävä sen kanssa. Juustisen *katkismus*, joka näyttää olleen lisätty ja paranneltu laitos Agricolan Alkuoppia uskoon, on hävinnyt. Vielä on mainittava, että Juustinen ollessaan Turun koulun rehtorina yhteistyössä oppilaittensa kanssa käänsi *Psalttarin*, jota alustustyötä Agricolakin käytti hyväkseen omaa suomennostaan varten. Kielenkäytössä ja oikeinkirjoituksessa Juustinen ei näytä paljoa edistyneen edeltäjänsä horjuvalta kannalta. Latinaksi on hän kirjoittanut Suomen historian esikoiset, jonka vuoksi häntä joskus onkin nimitetty »Suomen historian isäksi».

Eräs *Mattias Westh*, Rauman kappalainen († 1549), on niinikään toimittanut käsikirjan ja messun (v. 1546), joka vasta meidän aikana on painoon saatettu. Kielen puolesta se osottaa selviä jälkiä tekijänsä kotoisesta puheenparresta, n. s. lounaismurteesta.

Hengellisen suorasanaisen kirjallisuuden alalla kohtaa meitä Agricolan vuosisadalla edelleen *Jaakko Pietarinpoika Suomalainen* eli *Finno*. Hänkin oli Saksassa oleskellut opintojaan täydentämässä, toimi sittemmin Turun koulun rehtorina ja Räntämäen kirkkoherrana († 1588). Juhana kuninkaan vaatimuksesta oli hän ryhtynyt kirjalliseen toimeen ja saanut sitä varten virkavapautta ja erinäisiä palkkaetuja, m. m. Räntämäen kirkkoherran paikan. Hänen huomatuin teoksensa oli ensimäinen suomenkielinen virsikirja. Mutta sen ohessa häneltä myöskin ilmestyi *katkismus*, jonka ensimäinen painos (vv:en 1580 ja 1582 vaiheilta) on hävinnyt, mutta toinen (v. 1615) olemassa nimellä *Catechismus Eli Sen Christilisen opin päächappalet*, epäilemättä ansiokas ja tärkeä kirja, siihenkin nähden että Agricolan n. 40 vuotta aikaisemmin ilmestynyt Alkuoppi uskoon ei näytä olleen kuin hiukan laajennettu laitos hänen aapiskirjaansa. Suomalaisen katkismus on Lutheruksen Vähään katkismukseen jokseenkin läheisesti liittyvä mukaelma. Yhtä tärkeä teos oli v. 1583 julkaistu *Yxi wähä Rucous Kiria*, joka on osaksi Agricolan rukouskirjasta, osaksi muista lähteistä koottu.

Täten oli nyt suomenkielisinä olemassa uskonnollista opetusta ja hartautta varten tarpeellisimmat kirjat. Saarnakirja vielä puuttui.

Saarnaustaidon ohjeeksi oli kuitenkin jo Juustinen Moskovassa vankina ollessaan kirjoittanut ja sieltä hiippakuntansa papistolle (jäljentämistä varten) lähettänyt latinankielisen saarnanjuuri-kokoelman tahi postillan (Explicationes evangeliorum), mutta kun tämä eteväksi kiitetty teos (joka sittemmin hävisi Turun palossa 1827) vain käsikirjoituksena kiersi hiippakunnassa ja lisäksi vain saattoi oppineimpia kirkonmiehiä hyödyttää, oli puute yhä edelleenkin tällä kirjallisuuden alalla hyvin tuntuva, varsinkin sanankuulijoihin nähden.

Sen poisti piispa *Eerik Eerikinpoika Sorolainen* († 1625). Monet kovat koettuaan, mutta vihdoin elämänsä iltapuolella päästyään ajan valtiollisten levottomuuksien alta tyventöön vanhus päätti loput päivänsä omistaa kirjalliselle toiminnalle. Hänkin ensiksi piti silmällä etupäässä papiston tarvetta ja julkaisi sen vuoksi kirkollisen opetustoimen helpottamiseksi laajahkon ja hyväksi tunnetun katkismuksen. Se ilmestyi v. 1614 nimellä: *Cathechismus eli Christilisen opin päächappalet, lyhykäisen ja yxikerraitzen vlgostoimituxen cansa.* Rahvasta varten hän myöhemmin toimitti siitä lyhennelmän, joka ilmestyi vasta 1629. Sorolaisen pääteos on hänen niin hyvin saarnamiehiä kuin sanankuulijoita varten kirjoittamansa yleistajuinen, mutta samalla itsenäistä käsitystä ja suurta oppia osottava *Postillansa* — ensimäinen sitä lajia suomen kielellä —, joka ilmestyi kaksiosaisena vv. 1621 ja 1625 ja vielä viime vuosisadan alkupuoliskolla oli kotihartaudessa käytetty teos. Paitsi edellämainituita teoksia julkaisi Sorolainen myöskin *käsikirjan* (v. 1614), joka oli suomennos samaan aikaan Ruotsissa ilmestynyttä puhtaasti evankelista käsikirjaa. Mitä Sorolaisen kielenparteen tulee, se, huolimatta turunseutuisesta murteellisuudestaan, on sangen puhdasta suomea, oikeampaa sekä kielenkäytön että oikeinkirjoituksen puolesta kuin Agricolan, ja on jälkimäisessä suhteessa epäilemättä tasaisempaa kuin samanaikainen ruotsi.

Aikakauden suomalaista saarnakirjallisuutta edustaa toisena eräs laaja ja perusteellinen *rukouspäiväsaarna* (lepopäivän oikeasta pyhittämisestä), jonka piispa Rothovius oli ruotsiksi kirjoittanut, mutta Alastaron (= Vähänkyrön) kirkkoherra *Jaakko Henrikinpoika* suomensi ja julkaisi (1634).

Tukholman Isonkirkon kirkkoherra *Olavi Elimäläinen* eli *Elimæus*, joka sittemmin tuli Viipurin piispaksi ja kuoli v. 1629, julkaisi *Evankeliumi- ja Epistolakirjan* (v. 1618). Arvostellessaan tähänastisten kirjain kieliasua liian turunvoittoiseksi hän kielensä sovitti jonkun verran itäsuomen mukaiseksi.

Kirjallisella alalla liikkui toinenkin näihin aikoihin Tukholmassa elävä itäsuomalainen, nim. sikäläisen suomalaisen seurakunnan kappalainen *Tuomas Yrjänänpoika*, muudan »Viipurin-Karjalainen» (Wiburgo-Carelius), joksi hän itseään nimittää. Hän toimitti ruotsinkielisen alkuteoksen mukaan uudestaan korjatun käsikirjan, jonka sittemmin piispa Elimæus julkaisi (v. 1629). Sama Tuomas herra on lisäksi kääntänyt ja julkaissut *Historian Hierusalemin surkiasta hävijtöxest* (v. 1616) sekä *Jesuxen Christuxen pijnan historian* (1629). Eräs kolmas itäsuomalainen, Tornion kirkkoherra *Knuut Martin* (t. *Knuutin)poika Karjalainen* eli *Carelius*, viipurilainen hänkin, painatti alkuteoksen mukaan korjatun laitoksen Lutheruksen pienempää katkismusta (1628) sekä turkulainen *Kaarle Pictorius* suomennoksen

Pietari Gothuksen teosta *Ristist ja kiusauxest P. Isäden ja Martyritten oppi ja neuvo* (Riiassa 1622).

Sangen paljon oli niinmuodoin hengellisen kirjallisuuden alalla jo valmista tehty, mutta paljon oli vielä lisäksi aiottu, joka jäi kesken. Tarkoitamme tekeilläolevaa koko raamatun suomennosta. V. 1602 oli näet tämän työn suoritusta varten asetettu kahdeksanmiehinen toimikunta, jäseninä paitsi piispa *Sorolaista* ja tuomiorovasti *Pietari Melartopæusta* (Marienstadi superintendenttinä † 1610) muutamia Turun pappeja sekä Turun ja Viipurin koulun rehtorit *Markus Helsingius* († 1609) ja *Kristian Pärttylinpoika* (*Ruuth?*, † 1604). Näistä kuitenkin parhaat apuvoimat poismuuton tai kuoleman kautta toinen toisensa jälkeen erkanivat tehtävästään, joka lopulta näyttää jääneen pääasiassa piispan hartioille. Kuitenkin oli työtä nähtävästi kaiken aikaa pidetty suonessa, joten Turun papisto v. 1617 saattoi kuninkaalta anoa, että teos pantaisiin painatuksen alaiseksi. Aie ei kuitenkaan toteutunut, siitä huolimatta että hallituskaan ei näytä sitä vastustaneen. Asiasta tehtiin sille erinäisiä kertoja huomautuksia. Vielä v. 1630 piispa Rothovius kirjoitti siitä kuninkaalle, mainiten että valmis teos oli olemassa ja että tuhannet suomalaiset ikävällä odottivat sen julkisuuteen saattamista. Kaikki turhaan. Syynä lienevät olleet alinomaiset sodat, jotka nielivät valtakunnan enimmät varat ja harrastukset. Lisäksi näyttää asian yhä pitkistyessä se mielipide päässeen vakautumaan, että Sorolaisen työ kaipasi viimeistelevää parantelua, joka oli annettava uuden komitean tehtäväksi. Semmoisen asettamista anoikin pappissääty v:n 1636 valtiopäivillä. Sen johdosta määrättiin v. 1638 tähän toimeen uusi komitea. Aikaisemman komitean työtä ovat vielä todistamassa ne lukuisat pitemmät tai lyhyemmät raamatunpaikat, jotka tavataan Sorolaisen katkismuksessa ja postillassa joko ensi kertaa suomennettuina tai Agricolan käännöksistä korjattuina. Alustava työ oli niinmuodoin suoritettu ja tuli seuraavalla aikakaudella toimivan käännöskomitean hyväksi, mutta kansansa parasta väsymättömästi harrastava kirkon esimies ansaitsee tähänkin nähden jälkimaailman suurta kiitollisuutta.

Täten oli suomen kieli hengellisellä alalla saatettu voimaperäisen viljelyksen alaiseksi ja oli jo nähnyt ilahuttavia laihoja kynnökseltään nousevan. Maallisissakin tuotteissa se samoin jo nyt olisi päässyt heristymään, elleivät epäsuotuisat olot olisi estämässä olleet. Jo v. 1548 — siis samana vuonna, jolloin hengellisen kirjallisuutemme varsinainen pohjateos näki päivänvalon — Tukholman suomalaisen seurakunnan kappalainen *Martti* oli suomentanut n. s. *Kristohveri kuninkaan maanlain,* mutta tämä käännös jäi julkaisematta ja on vasta meidän päivinämme saatettu julkisuuteen. Saman kohtalon alaiseksi joutuivat myöskin Kalajoen kirkkoherran *Ljungo Tuo-*

maanpojan († 1611) tekemä parannettu laitos herra Martin maanlainkäännöstä niinkuin myöskin hänen suorittamansa suomennos mainitun kuninkaan *kaupunkilakia*. Hänen suomennostoimensa, kertoo hän Kaarle herttualle omistamansa maanlainsuomennoksensa esipuheessa, oli aiheuttanut se oikeudenhoidolle haitallinen epäkohta, että lainkäyttäjinä usein oli puoliummikoita suomalaisia, jotka eivät selvästi ymmärtäneet Ruotsin lain vanhanvoittoista kielenpartta, tai päinvastoin, semmoisia, joiden suomen kielen taito oli niin puutteellinen, että siitä johtui mitä arveluttavin oikeudenvaara; sen ohessa papit, kirjurit ja muutenkin kirjanoppineet suomalaisten keskuudessa vain vaillinaisesti osasivat tavallistakaan ruotsia, saatikka lain vanhastelevaa kieltä. Niinpä olivatkin monet sekä aateliset että aatelittomat kansalaiset kauan kaivanneet tämmöistä lainsuomennosta ja kehottaneet Ljungoa poistamaan tuon puutteen, hän kun muka oli yhtä taitava molemmissa kielissä. Mutta sekin seikka, sanoo hän, oli häntä kehottanut tähän työhön ryhtymään, että oli kuullut mainittavan itse herttuankin toisinaan sen tarpeellisuudesta puhuneen. Näin ollen oli tämä isänmaallinen mies katsonut velvollisuudekseen mainitun suomennostehtävän ja olikin siihen kuin omansa, koska monesti oli kotiseudullaan lainlukijana toiminut. Tosin oli, sanoo hän, ennestäänkin olemassa muudan maanlainsuomennos, jonka joku nimensä ilmoittamaton (= herra Martti) oli tehnyt, mutta hän piti sitä huonosti onnistuneena ja harhaanvievänä. — Mitä asialliseen puoleen tulee, onkin syytä yhtyä Ljungon arvosteluun, kielellisessä suhteessa taas herra Martin työ ei suinkaan ole ala-arvoiseksi katsottava; pikemmin päinvastoin: joskaan ei siinä määrässä vapaata ruotsinvoittoisuudesta kuin Ljungon käännös, se kuitenkin on yhtä hyvää, milteipä puhtaampaa kuin Agricolan kieli ja jotenkin selvää länsisuomea, niinkuin sitä siihen aikaan lienee Hämeessä ja Satakunnassa puhuttu. Maanlain käännös valmistui v. 1601, kaupunkilain v. 1609, ja itse Kaarle IX oli jo pannut alkuun edellisen painatuksen, mutta kuninkaan samoin kuin Ljungonkin kuolema ja ennen kaikkea valtakunnan varojen liikenemättömyys tämmöisiin tarkoituksiin olivat olleet syynä julkaisutoimen keskeyttämiseen. Vahinko kyllä suomalaiselle kansalaissivistykselle, joka kipeästi olisi kaivannut tämänkin ammottavan aukon täyttämistä. Sitä enemmän on valitettava, että hyvä tarkoitus ei toteutunut, kun Ljungon suomennokset olivat laadultaan varsin oivalliset. Ljungo Tuomaanpoika oli kotoisin Suomen attikalaismurteen alueelta — nykyisen Oulun läänin eteläosasta, joka seutu myöhemminkin on Suomelle lahjoittanut oivakielisiä kirjailijoita — ja hallitsi suomen kielen synnynnäisellä täysvaltiudella. Jos lukee pois vieraskielisen sivistyksen hänenkin kieleensä tuoman pintaryönän, se syvemmältä on puhtainta

ja vuolainta, itsenäistä ja voimakasta aitosuomea. Hän oli älykäs sanaseppä ja hyvä kansankielen tuntija.

Puheenaolevassa lain »tulkitzemukses», hän sanoo, »on kuin tauoitettu sitä Suomen kieltä, quin ymbäri Suomen Turgun ia itä pohian maalla puhutan». Se oli hänestä selvin ja puhtain, yli koko maan ymmärrettävin suomi, jota vastoin Uudenmaan suomi oli ruotsilla, Viipurin ja Savon venäjänkarjalalla hämmennettyä, Hämeen suomi taas epävakaista ja koottua kaikennäköisestä suomesta. — Sekä herra Martin että Ljungon maanlainsuomennoksiin nähden on huomautettu erästä omituista seikkaa, joka monen muun tosiasian yhteyteen asetettuna osottaa suomalaisen kansallisuuden entisestään kohonnutta merkitystä taikka ainakin Suomen kansalaisten suurentuneita kansallisia vaatimuksia. Käräjäkaaren 11 luvussa sanoo edellinen, että lakimiehen tulee tuomioistaan aina antaa kirjallinen päätös »ruotsin eli suomen kielen», Ljungo taas, että hänen tulee se antaa »maan kielellä», jota vastoin alkuperäinen laki tässä puhuu ainoastaan ruotsin kielestä. Näyttääpä siis tähän aikaan olleen aikomuksena korottaa suomi viralliseksi kieleksi maassamme, joka aikomus, kuten tiedetään, lopullisesti kuitenkin raukesi tyhjiin.

Mainittakoon tämän yhteydessä, että tällä ajalla alettiin myöskin käyttää suomea virallisissa kirjoituksissa. Silloin tällöin ilmestyi joku kuninkaallinen kirje tai muu hallituksen tiedonanto meidänkin kielisenä, ensimäinen painettu v. 1593; 1600-luvun jälkipuoliskolla alettiin niitä jonkun verran runsaammasti suomeksikin toimittaa, mutta vasta Ruotsinvallan loppupuolella tuli tavaksi yleensä kaikki tärkeämmät asetukset ja julistukset julkaista valtakunnan toisellakin pääkielellä.

Erityistä huomiota ansaitsee myöskin se seikka, että aikakauden lopulla ilmestyi ensimäinen sanakirjan tapainen teelmä, missä suomen kielikin oli päässyt mukaan muutamien muiden kielten rinnalle. Se oli v. 1637 ilmestynyt *Lexicon Latino-Scondicum*, johon latinalaisten ja ruotsalaisten sanain ohelle oli pantu niiden saksalaiset ja suomalaiset vastineet. Tekijä oli ruotsalainen *Eerik Schroderus* († 1639). Eräällä hallituksen asialla Suomessa käydessään ja Oulussa pitemmän aikaa viipyessään hän sikäläisen kappalaisen *Markus Sadeleruksen* johdolla oli tutustunut suomen kieleen, jota taitoaan hän käytti hyväkseen sanakirjassaan, tosin kylläkin virheellisesti, sillä monesti näyttävät hänellä sanojen merkitykset käyneen sekaisin joko muistin tai muistiinpanojen sekautumisen takia.

Se yleispiirteinen käsitys Suomen heimoista ja murteista, minkä hän opastajiltaan oli saanut, ei ole aivan niukka ja pääasiallisesti sangen oikea. Suomen kielen murteita ovat hänen tietensä myöskin viron ja venäjänkarjalan kieli. »Tämä oli varmaan ensimäinen kerta,

kun se käsitys lausuttiin, että suomenkielen alue ulottui Suomen valtiollisten rajojen ulkopuolellekin.» (E. N. Setälä, Kirjailija-albumi, 312 s.).

Suomalaisen tunnetta hivelevä on se arvonanto, jolla hän puhuu suomen kielestä ja kirjallisuudesta: »Eipä ole suomenkieli (»Venedien kieli», niinkuin hän sitä myöskin nimittää) niinkään viljelemätön kuin muutamat luulevat, sillä kun on painettuina olemassa sekä Vanhan- että Uudentestamentin kirjat ynnä myös virsikirja ja katkismus, ja sen kirjallisuus päivä päivältä yhä lisääntyy. Eikä se ole uusi ja nykyisin keksitty, vaan on Suomen (»Venedien») kansan syntymäajoista saakka tähän päivään asti kautta vuosisatojen eheänä ja koskemattomana säilynyt; eikä sitä ole saanut hävitetyksi venäläinen naapuri eikä Suomenmaan valloittanut Ruotsalainen.»

Jo Agricola oli hiukan yritellyt virsirunoudenkin alalla, mutta ne 3—4 sentapaista teelmää, jotka tavataan hänen teoksissaan, vain oraillen tavottelevat säännöllistä runomuotoa taikka ovat osaksi ainoastaan poljennollista suorasanastelua. Samankaltaisia ovat myöskin Westhin käsikirjoituksessa tavattavat virrenyritelmät. Sitä vastoin voidaan Agricolaa täydellä syyllä pitää maallisen runoutemme alkajana, mikäli tämä laji meillä synnyltään on kirjallisperäistä. Ensimäinen varsinainen virsiseppämme oli *Jaakko Suomalainen*, jonka toiminnasta suorasanaisen kirjallisuuden alalla jo on ollut puhetta. Hallitsijansa, mutta ei minkään runollisen haltiansa käskystä oli Suomalainen käynyt tehtäväänsä käsiksi toimittaessaan *suomenkielisen virsikirjansa,* jonka ilmestymisvuosi on tuntematon, syystä että tätä teosta ei enää ole tallella yhtäkään täyslehtistä kappaletta. Arvattavasti se ilmestyi vv:en 1580 ja 1582 välillä. Se sisältää 99 virttä, enimmät käännöksiä tai hellävaroin tehtyjä mukaelmia ruotsista, latinasta ja saksasta. Ainoastaan pieni määrä on alkutekoista. Myöskin Agricolan ja Westhin virsiluonnoksia on käytetty. Runoilijaksi Suomalainen ei ollut luotu. Paljas hyväntahtoisuutensa ja uskonnollisisänmaallinen intonsa näyttää saaneen hänet runon töille rupeamaan. Hänen mielikuvituksensa on köyhää, runomitta puutteellista — pitkät sanat eivät oikein ota kuontuakseen sen kahleisiin — ja muukin kielellinen asu on kuivahkoa ja jokapäiväistä. Virrenteossa piti hän silmämääränään »rimittäin muidhen Christelisten maacundain tauan jälkin» toimittaa kansalaisilleen hengellisiä lauluja. Loppusointu oli siis pääasiallisin ulkonainen kaunistuskeino, jota hän runoudessa vaati, mutta usein se jäi vain puolisoinnuksi, — loppumyötäisyydeksi, joka muidenkaan kansojen runoudessa ei ollut tähän aikaan harvinainen. Kansanomainen kerto hänelle ei kuitenkaan ollut tuntematon. Parempi runoniekka oli Maskun kirkkoherra *Hemminki Henrikinpoika* († vv:en 1618 ja 1620 välillä). Hänenkin toimittamansa virsikirjan

98

Ihminen on ihmelinen/
Ihmest on hän saanut nimen/
Ihmexi muuttup viimein.
Tääll ei yhdhelläns pysyvä/
Ajasa aina muuttuva/
Mailman menos häälyväs. Maa:
Idcun cansa tänn syndyvä/
Vaevan cansa tääll elävä/
Kivun cans tääld cuoleva.
Siis muista suas cuolevar/
Cuoleman jälken niittävär/
Endist tääll kylvöttyäs. Maata.

Nuortein elost ja tavoist.

60. O Scholares discite.

O Te teinid oppicatt/
Corvinna cans ottatatt/
Silmillän näit nähkätt.
Autuvast eloo pidhätt/
Jota racasta pyydkätt/
Siinä levon löydhätt.
Varhain Schoulun culjetta/
Cotja ehton oljetta/
Pidhätt oppin muistoo.
Mikä elo suotuisemb?
Mikä myös levolisemb?
Embäm tiedhä toista.

99

Suured Herrad päämiehed/
Huovid suot sotamiehed/
Levottomad ovat.
Raohattomast elävät/
Aseit aina candavat/
Valmid sotaan ovat.
Herroix kyllä cudzutan/
Palvellan ja cumartan/
Pois se heildä ehty.
Heidhän hyvyyns huckuva/
Cunnjans on cans catova;
Cuin se on kyll nähty.
Cauppamies calun perän
Ahnetti/ samo erään/
Ei voi lepoo saadha
Osta/ myy/ otta lainan/
Röd päevä pelkä aina/
Meren aallon vaara.
Corghon tähdhen kulkevat/
Aevoin äkild huckuvat/
Idze niin/ cuin calu.
Epätiedhos elämä
On niin/ cuin muukin saama/
Loppu toisnans valju.
Talon pojad on orjad/
Cuidhen ylibj maan Herrad
Vallidzevat tuimast.
Mitä heill on/ ottavat/

Sivuaukeama kokoelmasta Piæ cantiones.

painovuosi on tuntematon (mutta ilmeisesti joku 1610:n ja 1614:n välivuosista). Toinen painos ilmestyi v. 1639 ja sisältää 241 virttä, niihin luettuna Suomalaisen virsistö miltei kokonaan sekä pieni määrä muiden tekemiä. Enimmät uudet eli 137 virttä ovat Hemmingin tekemät ja osaksi vierasta alkuperää (ruotsalaista, saksalaista tai latinaista), osaksi hänen omia sepitsemiään. Semmoisia on varmoja 15, kenties enemmänkin. Esikuviaan käsitellessään menettelee Hemminki jokseenkin itsenäisesti, joten hänen virtensä tuntuvat paljoa elävämmiltä kuin edeltäjän sepitelmät, varsinkin kun hänen mielikuvituksensa on hyvin tuore ja tuottoisa ja kielensä on rikasta ja sujuvaa. Uskonnollinen tunne vain ei ole kyllin lämmin. Runomitta on toisinaan kylläkin ontuvaa, riippuen usein siitä, että sanakorko poljetaan runokoron alle. Paitsi kertoa, jota jo Suomalainenkin käytti, hän vielä lisäksi, varsinkin alkuperäisissä virsissään, runsain määrin viljelee alkusointua, joka hänestä alkaen on suomalaisessa taiderunoudessakin pysynyt tunnusomaisena piirteenä. Näkyy selvästi, että he molemmat ja erittäinkin Hemminki olivat tutustuneet Turunkin puolessa epäilemättä vielä silloin virkeänä elävään kansanrunouteen. Sen omiin somistimiin he vielä lisäksi istuttivat loppusoinnun, joka ei heillä enää ilmesty kertosyntyisenä, enemmän tai vähemmin satunnaisena apukoristeena, vaan säännöllisenä

ja olennaisena runolliseen ilmaisumuotoon kuuluvana. Paitsi virsikirjan toimittajana Hemminki on huomattava erään enimmäkseen hengellisiä kappaleita sisältävän laulukokoelman suomentajana. Tämä ilmestyi v. 1616 nimellä: *Wanhain Suomen maan Pijspain, ja Kircon Esimiesten Latinan kielised laolud, Christuxesta, ja inhimisen elämän surkeudhesta.* Ne ovat noita tunnetuita koululauluja, joita latinan kielellä Suomen teinit varsinkin Lusijuhlissaan lauloivat vielä viime vuosisadallakin, niinkuin olivat niitä laulaneet keskiajasta saakka. Usea niistä on Suomessa saanut alkunsakin. Teoksen alkuperäinen nimi oli *Piæ Cantiones* (Hurskaat laulut), ja oli se julkaistunakin olemassa v:sta 1582 saakka, jolloin sen ensi kerran painatti omistakin soinnukkaista latinaisista runoistaan tunnettu *Didrik Ruuth,* ulkomailla maisterinarvon saavuttanut suomalainen, jota Juhana kuningas käytti hallintotoimissa täällä ja Ruotsissa († Puolassa 1617). Rehtori Suomalainen oli, kuten Hemminki ilmoittaa, niitä »muutamissa ojentanut», toisin sanoen, ne luterilaistuttanut, jopa toisinaan jokseenkin kovakouraisesti, ja nyt ne yleisen tuttuutensa ja mielitehtoisuutensa takia pääsivät suomalaiseenkin asuun, kaiketi tästä puoleen suomen kielellä laulettaviksi. Meille tämä kokoelma on varsinkin siihen nähden mielenkiintoinen, että muutamat sen lauluista käsittelevät aiheita kotoisen historiamme alalta: piispa Henrikistä, kristinuskon tuonnista Suomeen, Valdemar ja Eerik herttuain murhasta, Tukholman verilöylystä. Näissäkin käännöksissä on huomattavissa samat edut ja haitat, jotka virsissä vallitsevat. Erittäin sievän muodon on eräs kevätlaulu Hemmingin suomennoksessa saanut.

Seuraava virsikirja oli Viipurin piispan *Olavi Elimäläisen* (*Elimæus*) »tiedhost ja soosiost» v. 1621 julkaistu *Soomenkielinen Wirsikirja,* »tehty M. Jacobilda Soomalaiselda, ja muilda papilda», joka sisältää n. 150 virttä, niistä n. kolmas osa uusia. Nämä »uudet» olivat tietysti lähtöisin Hemmingin kirjasta, mutta sen ohessa tavataan eräs vasta-alkuinen virsiseppä, jonka nimi osotetaan kirjaimilla *P. M.* Häneltä on tässä laitoksessa kuitenkin vain yksi virsi, jota vastoin hän ennen mainitussa Hemmingin virsikirjan uudessa painoksessa (v:lta 1639) on edustettu 5 virrellä. Kuka oli P. M.? Siksi on arveltu jo ennen mainittua tuomiorovasti *Pietari Henrikinpoika Melartopæusta.* Ensimäinen n. s. arkkiveisu näyttää olleen *Perttuli Hordellin* (Tukholman Suomalaisen seurakunnan kirkkoherran) v. 1636 julkaisema *Passio Se on: Meidän Herran Jesuxen Christuxen pijnan Historia virdexi sovitettu,* joka sittemmin otettiin virsikirjaan (»Suomalaisen sielun tavaraan» v. 1686).

Maallinenkin runous jo oli uskonpuhdistuksen aikana päässyt huomattavaan alkuun, tosin ei niinkään laadun kuin laajuuden puolesta. Senkin varsinainen alkaja oli *Agricola,* joka melkein kaikki

teoksensa varusti pitkillä runomittaisilla »alkupuheilla». Ne ovat ymmärtäväisen isän tuttavallisia pakinoita perheelleen. Avomielisesti hän niissä lukijoilleen paljastaa kaikki ne risteilevät tunteet, jotka hänet kulloinkin valtasivat suomalaisen kirjallisuuden uutisviljelijänä: huolensa niinkuin ilonsakin, pettymyksensä niinkuin toiveensakin, mielipahansa yleisön välinpitämättömyydestä, tunnustuksen kaipuunsa ja tyytyväisyytensä siitä, että oli vastaratkoisesta maasta semmoisetkaan sadot saanut — kaikki on avoinna edessämme. Lisäksi vielä nuhteita ja neuvoja. Mutta sen ohessa nämä useinkin papistoon kohdistuvat esipuheet, »paimenkirjeet», joihin niitä sopisi verrata, joskus sisältävät tiedollisiakin opetuksia, niinpä psalttarin esipuheessa hämäläisten ja karjalaisten entisten epäjumalain luettelon sekä profeettain johdatussäkeissä raamatullisen sielutieteen luonnoksen. Runollisessa suhteessa ei näistä Agricolan arkiaineisista sepitelmistä ole suuriakaan odotettava, mutta hupaisia ne ovat avomielisessä luontevuudessaan, kohoavatpa silloin tällöin heikkoon lennähdykseenkin niissä kuvissa ja vertauksissa, joilla hän esitystään höystää. Mitaltaan nämä säkeet ovat pitkä-lyhyisiä, milloin poljento on selvästi eroitettavissa, ja parittain loppusointuiset tai loppumyötäiset sekä eri pituiset. *Suomalaisen* katkismuksessa edelleen tavataan pari pientä, Agricolan tapaan tehtyä opetusrunon palasta. *Hemmingin* kääntämistä keskiaikaisista historiarunoista jo on puhuttu.

Vielä on mainittava että n. s. tilapäärunouskin, joka seuraavalla aikakaudella pääsee varsinaiseen alkuunsa, jo uskonpuhdistuskaudella ensi kertaa ilmestyy näkyviin. Sen tuotteet ovat kaikki ulkomailla opiskelevien suomalaisten tekemiä, joten koko tämä ylellisyystavarakin näyttää olevan sieltä tullutta tuonnosta. Ensimäisen tätä laatua, tervetuliaisrunon, joka on painettuna muutamaan Vilnassa v. 1589 kuningas Sigismundin kunniaksi julkaistuun juhlavihkoon, kirjoitti *Valentinus Tuomaanpoika,* Braunsbergin jesuiittakoulun, sittemmin Vilnan akatemian oppilas ja viimein kamariherra tai muu sentapainen virkailija (kaunopuhuja? »æduituus») Puolan kuninkaan hovissa. Toisen ja kolmannen kirjoitti *Olavi Suomalainen,* muudan Wittenbergissä opinnoiva ja siellä nuorena kuollut huittislainen. Edellinen, joka on painettu 1611 ja sisältää katkeroita valituksia ja syytöksiä omaisia kohtaan sen johdosta, että muka olivat hänet vieraaseen maahan »avuttomaksi hyljännyet ja vilpill tähän kieräpäähän käärinyet», huolimatta toimittaa hänelle tulevaa hengenpidettä, on liitetty latinan- ja ruotsinkielisiin onnentoivotusrunoihin Turun koulun rehtorin Jaakkima Stutæuksen ja Margareta Henrikintyttären (Hartikka Speitzin sisaren) häihin (1609), jälkimäinen, ainoastaan 6-säkeinen sepitelmä (v:lta 1610), muodostaa samoin liitteen latinaiseen onnentoivotusrunoon hänen opintotoverinsa

Yrjö Henrikinpojan (Hartikka Speitzin vanhemman veljen) häihin. Sanajaoltaan ja rikkaalta kieleltään edellinen laajahko runo suuresti muistuttaa alkuperäistä kansanrunoutta, josta siihen onkin vuotanut joitakin mieleenmuistumia. Muuten se, samoinkuin Suomalaisen ja Hemmingin sekä enin seuraavan ajan herrastekoinen runo-runous, on loppusoinnullista.* Neljännen, oikeinkirjoitukseltaan varsin outoasuisen, painatti Rostockissa (1624) Paavali Juustisen tyttärenpoika *Samuli Cröell,* tuo sittemmin kuuluisaksi tullut kamariviskaali. Muuten nämä tilapäärunot, niinkuin usein myöhemmätkään, eivät runolliselta arvoltaan ole aivan suuripainoisia eivätkä aina ajatusjuoksultaankaan täysin selviä.

Kansanrunous se eli tietenkin edelleen omaa muusta kirjallisuudesta eristynyttä elämäänsä, joskaan ei siihen jossakin määrin vaikuttamatta. Tämän aikakauden synnyttämiä kansanrunoja ovat varmasti m. m. *Kaarle herttuan sotaretki Suomeen* ja *Puntuksen sota,* edellinen historiallisen tarkka tapahtumakuvaus, jälkimäinen toden ja tarun sekaluoma. Todennäköistä on, että Kalevala-runoutemmekin on tällä kansanhenkeä nostattavalla suurten tekojen aikakaudella voimakkaasti karttunut ja, mikäli elävä kansanrunous yleensä milloinkaan lopullisesti vakautuu, kiteytynyt yhä määrätympiin muotoihinsa. Yksi laji kansan henkistä tuotantoa näyttää uskonpuhdistuskauden edistämän itsemietiskelyn vaikutuksesta tällä ajalla päässeen erityiseen kasvamavauhtiin, nimittäin sananlaskurunous. Mitään samanaikaisia kirjaanpanoja ei ole kuitenkaan olemassa, joskin yksityisiä sananlaskuja kyllä tavataan kirjallisuudessa, etenkin Agricolan teoksissa. Usein hän itsekin yritti niiden runomittaisissa esipuheissa tekemään mietelauselmia. Olihan koko tämä runoudenlaji, niin kansanomainen kuin oppitekoinenkin, kaikkialla Europan sivistysmaissa Agricolan vuosisadalla hyvin suosittua. Tältä ajalta on myöskin vanhin loitsurunoutemme kirjaanpano, muudan turmeltu katkelma, joka tavataan eräässä tilikirjassa (v:lta 1564). Että uudempikin kansanrunous — varsinainen kansanlaulu — jo uskonpuhdistuskaudella oli olemassa, saatettaneen pitää jokseenkin todennäköisenä, vaikkeipä siihen erityisempiä todistuksia olekaan muita kuin eräät Jaakko Suomalaisen virsikirjan esipuheessa tavattavat sanat, joissa hän lau-

*) Suomalaisen suvusta puuttuu toistaiseksi tietoja. Nähtävästi hän kuitenkin on tunnetun virsisepän Jaakko Suomalaisen heimolaisia sekä Speitzienkin kanssa sukulaisuussuhteissa. Ainakin on yksi liitekohta olemassa näiden sukujen välillä, nim. se, että Margareta, Yrjö ja Hartikka Speitzien äiti Margareta Tuomaantytär meni uusiin naimisiin Turun koulurehtorin, sittemmin kirkkoherran Kreko Teitin kanssa († 1615), jonka edellisenä vaimona oli ollut Jaakko Suomalaisen leski Margareta Henrikintytär. — J. W. Ruuthin antama tieto.

suu toivovansa, hänen »työ parkansa toimelisil ia hywil Suomalaisil ei waiwoin kelwolisen olewan mutta mös jongun hedhelmän heisä tekewän, monda Inhimisist häpiälisist ja riettoist lauloist wierottaman ia pois wäändämän». Vanhaan vakavaan runo-runouteen Suomalaisen moittiva arvostelu ei hyvin sovellu, vaan tuntuu parhaiten voivan kohdata vierassyntyistä kansanlaulua, jonka pääaihe, lempi ja sen ilot ja surut, näyttää loukanneen Suomalaisen protestanttista tunnetta ja hänen mielestään tietävän arveluttavaa vaaraa kansakunnan siveelliselle terveydelle. Olihan kaikki maallinen runous — kuten hän toisessa kohden samaa esipuhetta päättää — lähtöisin itse paholaisesta, joka kaiken riettauden pesä herättämiensä runoojien ja laulajain kautta oli sen ihmisten mieleen lykännyt totisen jumalanpelon ja kristillisyyden turmioksi. Joskin nyt tämä uusi laulun laatu, joka ilmeisesti oli ruotsalaiselta taholta tulleesta alkusysäyksestä syntynyt semmoisilla seuduilla ja sieltä ympärilleen levinnyt, missä suomalainen väestö asui ruotsalaisen kanssa sekaisin tai vierekkäin, oli tehnyt tulonsa maahamme ja kenties etupäässä saanut jalansijaa vieraille vaikutuksille herkän kaupunkilaisväestön keskuudessa, on toiselta puolen ilmeistä, että vasta nyt kun Suomalaisen ja hänen seuraajiensa mitoiltaan ja muilta muodoiltaan uusi ja uutuuttaan mielitehtoinen virsirunous oli kansaan levinnyt ja viittasi ja aukaisi uria uusille kehitysmahdollisuuksille, tämä vasta-alkuinenkin kansanrunouden laji saattoi syvemmälle juurtua ja vähitellen laajeta huomattavaksi ilmiöksi kansallisessa elämässämme. Samalla tavalla on kirkollinen sävelmistömmekin, varsinkin katolisaikaisten messujen ja hymnien sävelmät eli *santit* (säntit), joiksi niitä nimitettiin (»santti» l. »santta» = pyhä, esim. Santta Pietari), vaikuttanut uuden kansansävelmistömmekin syntyyn, ei ainoastaan äänilajiin vaan yksityisiin säveljaksoihinkin nähden.

Olemme käsitelleet loppuun suomenkielisen kirjallisuuden ensimäisen vaihejakson, Agricolan, Suomalaisen, Hemmingin ja Sorolaisen aikakauden. Se oli kauniisti orastava kevät, joka lupasi paljon tulevaisuuteen nähden, ellei vain odottamaton takatalvi tai muut loukkeet hyviä toiveita tuhoisi, se oli valtava ourun aika, joka toi mukanaan kokonaisen maailman uusia aatteita, muotoja ja ilmiöitä kansalliseen elämäämme ja kohotti sen kehitysmahdollisuuksia ennen aavistamattomaan määrään. Lyhyessä ajassa ja verraten harvain toimesta oli luotu kokonainen kirjallisuus, tosin yksipuolisesti uskonnollinen, mutta vastaisen monipuolisemman pohjaksi vankka ja vaarumaton. Se oli myöskin viime aikoihin saakka kirjallisuutemme vaiheissa ainoa aikakausi, jolloin suomenkielinen kirjallisuus arvon ja merkityksen puolesta voitti kaiken vieraskielisen, mikä samaan aikaan maassamme syntyi, ja lukumäärältäänkin pystyi ruotsin kielellä

suoritetun rinnoille. Missä määrin tulevaisuus noita keväisiä toiveita täytti, on tuonnempana osotettava seuraavien aikakausien esityksessä.

A. V. KOSKIMIES.